

แบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ

หนังสืออ่านกวีนิพนธ์

โคลงสี่สุภาพ

เรื่อง

พระราชพงศาวดารและสุภาษิตโลกนิติ

(ตัดเลือก)

แบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ

หนังสืออ่านกวีนิพนธ์

โคลงสี่สุภาพ

เรื่อง

พระราชพงศาวดารและสุภาษิตโลกนิติ
(คัดเลือก)

พิมพ์ครั้งที่สิบสาม ๓๐,๐๐๐ เล่ม

พ.ศ. ๒๕๐๐

ปกกระดาษราคาเล่มละ ๑.๕๐ บาท

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา

ปากคลองบางลำพูบน พระนคร

มีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

๓ ๐149๖ ส 1

คำนำ

หนังสืออ่านโคลงสี่สุภาพเล่มนี้ ส่วนหนึ่งได้คัดจากหนังสือโคลงพระราชพงศาวดาร และอีกส่วนหนึ่งจากหนังสือโคลงโลกนิติ รวมทั้งสองส่วนมีจำนวนโคลง ๙๔ บท เลือกมาเฉพาะตอนที่น่าสนใจ น่ารู้ หรือเป็นข้อความ หรือบทประพันธ์ ที่ นักศึกษา ได้ยินได้ฟัง กัน อยู่ แพร่หลาย แล้วบ้าง และใช้ภาษาอย่างง่ายพอสมควรแก่พัฒนาการของนักเรียน การที่เลือกบทประพันธ์ ชนิด โคลง สี่สุภาพ มา เป็น หนังสือ อ่านกวีนิพนธ์ ก็เพราะได้พิจารณาเห็นว่าใน ชั้นต้น ๆ นักเรียนได้อ่าน หนังสือที่เรียบเรียง เป็น คำกลอนธรรมดา มาหลายเล่มแล้ว ขาดสมควร ที่จะเรียนกวีนิพนธ์ ชนิด โคลงสี่สุภาพ เป็นอันดับต่อไป เพราะโคลงสี่สุภาพก็เป็นบทประพันธ์ที่นิยมกันอยู่แพร่หลายทั้ง ความ ยาก ง่าย ใน ข้อบังคับ การประพันธ์ ก็พอ เหมาะสม แก่ นักเรียนชั้นนี้

โคลงพระราชพงศาวดารนั้น เดิมมีจำนวน ๒๗๖ บท ประกอบภาพเรื่องพระราชพงศาวดาร ๙๒ แผ่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ช่างเขียนตามเรื่องในพระราชพงศาวดารทรงคัดเลือกเป็นตอน ๆ รูปขนาดใหญ่ มีจำนวน

โคลงประกอบรูปละ ๖ บท รูปขนาดกลางและขนาดเล็กมีโคลง
 ประกอบรูปละ ๔ บท ทรงพระราชนิพนธ์ข้าง โปรดให้พระบรม
 วงศ์และข้าราชการซึ่งสนิทศยทกลอนแต่งถวายข้าง ได้
 สร้างสำเร็จและได้โปรดให้นำไปประทับพระเมรุทองสนามหลวง
 ให้ประชาชนชมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ ทั้งยังได้พิมพ์โคลงเป็น
 เล่ม พระราชทานเป็นของแจกในงานพระเมรุคราวนั้นด้วย
 ครั้นเสร็จงานพระเมรุแล้ว จึงโปรดให้แบ่งรูปภาพของพระราช
 พงศาวดารไปประทับไว้ ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยข้าง ส่งไป
 ประทับที่พระที่นั่งวโรภาสพิมาน ณ พระราชวังข้างปิ่นข้าง
 อนึ่ง หนังสือนี้แต่งเมื่อ ๕๐ ปีมาแล้ว ข้อความ
 ประวัติศาสตร์ตามหลักฐานที่พบใหม่ภายหลัง ปรากฏว่ามี
 คลาดเคลื่อนจากความจริงที่ทราบกันในปัจจุบันข้าง แตกต่าง
 เฉพาะในรายการละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ ทั้งที่ชี้แจงในคำ
 อธิบายตามเรื่องแล้ว

ส่วนโคลงโลกนิติ ที่ใช้เป็นหนังสือเรียนกวีนิพนธ์มาแต่
 เกิมนั้น สืบแต่เจ้าพระยาบรมวงศ์เธอชั้น ๒ กรมพระเทศาภิกร
 ใต้ทรงแก้ไขและกลาขึ้นจากโคลงโลกนิติโบราณ ซึ่งไม่ปรากฏ
 ว่าแต่งในสมัยใด แล้วทรงรวบรวมคดขุ่นทุกเกล้า ๆ ถวาย

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๗ ขอ
ความส่งท้ายโคลงที่ทรงชำระนั้นแสดงว่ามีอยู่ ๔๐๘ บท แต่ใน
การคัดลอกสืบต่อกันมา ได้มีคลาดเคลื่อนกันไปบ้าง และหา
ต้นฉบับที่ครบถ้วนไม่ได้เลย นอกจากนั้นคิลาวรรคโคลงโลกนิติ
ในวัดพระเชตุพน ยังมีโคลงแปลกไปจากต้นฉบับอื่น ๆ อีก ๓๐
บท กรมศึกษาธิการเดิม (พ.ศ. ๒๔๔๗) จึงได้คัดมารวมไว้ใน
หนังสือแบบเรียนกวีนิพนธ์สุภาพโลกนิตินำโคลงด้วย เฉพาะ
ในหนังสืออ่านกวีนิพนธ์โคลงสุภาพเล่มนี้ ได้เลือกคัดจาก
หนังสือแบบเรียนตามเกณฑ์ข้างต้น และได้สอยกับหนังสือ
ประชุม โคลง โลก นิตินัย หอพระสมุดวชิรญาณ อีก ครึ่งหนึ่ง
ถ้อยคำที่คลาดเคลื่อนกันบางแห่งนั้น ได้คงไว้ตามฉบับแบบ
เรียนข้าง แก้วไขให้ตรงตามฉบับหอพระสมุดข้าง แล้วแต่
ฝ่ายใดจะใดความซัดคี่ และได้ลงเลขประจำโคลงของเดิมไว้
ท้ายโคลงบทนั้น ๆ เพื่อสะดวกแก่การสอยส่วนต่อไป.

กองตำรา กรมวิชาการ

พฤษภาคม ๒๔๘๓

บัญชีเรื่อง

	หน้า
คำอธิบาย	(๑)
ภาคที่ ๑ โคลงพระราชพงศาวดาร	
(๑) สร้างกรุงศรีอยุธยา	๑
(๒) พระสุริโยทัยขาดคอช้าง	๖
(๓) ช้างชนะงาของไทยไม่ยอมอยู่กับพม่า	๙
(๔) พระมหาธรรมราชาอาสาเจ้าความเมือง	๑๒
(๕) สมเด็จพระนเรศวรตามจับพระยาจันทน์	๑๕
(๖) สมเด็จพระนเรศวรขึ้นค่ายพม่า	๑๘
(๗) พันท้ายนรสิงห์ถวายชีวิต	๒๐
(๘) พระยาวชิรปราการกบฏทหาร ๕ ม้ารบพม่า	
๓๐ ม้า	๒๓
(๙) เสด็จทัพเมืองพทไธมาศ	๒๕
(๑๐) ยิงปืนลูกไม่พังก่ายพม่า	๒๘
(๑๑) ท้าวเทพสตรีรักษาเมืองถลาง	๓๐
ภาคที่ ๒ สุภาษิตโลกนิติกำโคลง	๓๓

คำอธิบาย

โคลงสี่สุภาพ

บทประพันธ์ทั้งปวง จะเป็นโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน หรือ ร่ายกิติ มีข้อบังคับรวมกันอยู่สองประการ คือ ๑. เกยวแก่คณะ ไต่แก้กำหนดจำนวนคำในวรรคหนึ่งๆ ๒. เกยวแก่สัมผัส ไต่แก้บังคับให้คำคล้องจองกัน

โดยเฉพาะโคลงท่นกเรียนจะไต่เรียนจากหนังสืออื่น มีข้อบังคับให้เขียนบรรทัดละสองวรรค เรียกว่า บาท ในโคลงบทหนึ่งๆ มีกำหนดสี่บาท โคลงที่มีกำหนดสี่บาทนี้ เรียกกันว่าโคลงสี่

โคลงสี่สุภาพนั้น มีแผนบังคับที่จะไต่แสดงไว้ข้างหน้า และมีพิเศษย่อยลงไปอีกตามลักษณะสัมผัสคือโคลงตรีพจนพรณ และ จิตวาทีนที ซึ่งไต่แสดงแผนบังคับเทียบไว้กับแผนโคลงสี่สุภาพธรรมดาด้วยแล้ว

บทประพันธ์ประเภทอื่น ๆ นั้น มีกนิยมแต่งกันเป็นยุคๆ เป็นต้นว่า ในตอนปลาย สมัย กรุงศรีอยุธยา ต่อกับ ตอนต้น สมัย กรุงรัตนโกสินทร์ ไต่เกิดความนิยมแสดงละครรำขึ้นทั่วๆ ไป ทั้งภายในและภายนอกราชสำนัก เป็นผลให้เกิดความนิยมแต่ง

กลอนชวนด้วย เพราะการแสดงละครรำก็กลอนบทละครเป็น
ของคู่กัน และเมื่อกลอนประเภทนี้เกิดขึ้น ก็ใ้ใจของเขาการแต่ง
กลอนประเภทอื่น ๆ เกิดตามด้วย การแต่งฉันท กาพย์ และ
ร่ายก็เช่นเดียวกัน แต่เพราะเหตุว่าบทประพันธ์สามประเภท
กล่าวนี้ไม่ดึงดูดใจคนทั่ว ๆ ไป ถึงบทกลอนที่ใ้อาศัยการ
แสดงละครและการขับร้องเป็นเครื่องช่วย จึงไม่มีใครปรากฏ
แพร่หลายนัก

ส่วนโคลงสี่สุภาพปรากฏว่าอยู่ในความนิยมของคนทั่ว ๆ
ไปมาช้านานแล้ว นัยที่แต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นตลอด
มา ในจำนวนบทประพันธ์ทั้งหมดของสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งยัง
มีลือชชอยู่นั้น มีบทประพันธ์โคลงสี่สุภาพอยู่มากกว่าประเภทอื่น
และทั้งบทประพันธ์โคลงสี่สุภาพเหล่านั้น ก็มีจำนวนไม่น้อยที่ใ้
รับความยกย่องเป็นหนังสือกวีนิพนธ์ชั้นดี เช่น ลิลิตพระลอ และ
กาพย์ห่อโคลงของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ เป็นต้น ครั้นมาในสมัย
กรุงรัตนโกสินทร์ก็มีอีก เช่น ลิลิตตะเลงพ่าย โคลงนิราศนรินทร์
และลิลิตนิทราชาคริต เป็นต้น ทั้งนี้เป็นเครื่องยืนยันความแพร่
หลายของโคลงสี่สุภาพ อันเป็นที่นิยมของกวีตลอดมาทุกสมัย
แม้จนทุกวันนี้ (บทประพันธ์ที่เรียกว่า ลิลิต นั้น คือมร่ายกวี
โคลงปนกัน)

(๓)

ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงแผนบังคับสำหรับโคลงสี่สุภาพพอ
เป็นเครื่องช่วยความสังเกตของนักเรียนด้วย

โคลงสี่สุภาพ มีแผนเป็นดังนี้

บาทต้น	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	(๐ ๐)
	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	

บาทสอง	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐
	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗

บาทสาม	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	(๐ ๐)
	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	

บาทสี่	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐
	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙

ข้อกำหนดตามแผน

บรรทัดหนึ่ง	เป็นบาทหนึ่ง	รวมสี่บาทเป็นบทหนึ่ง
-------------	--------------	----------------------

(๔)

ทุกบาท มีจำนวนคำบาทละ ๗ คำ ทั้งตัวเลขที่กำกับไว้
เว้นแต่บาทสี่มี ๘ คำ และบาทละสองวรรค ทำยบาทต้นกับ
บาทสาม อาจเติมสร้อยต่อไปได้อีกสองคำเพื่อให้ได้ความชัดเจน
จะไม่มีก็ได้ ไม่บังคับ

สัมผัส คำที่ทำในบาทสองกับบาทสาม ต้องรับสัมผัส
กับคำที่เจ็ดในบาทต้น และคำที่ทำในบาทสี่ ต้องรับกับคำที่เจ็ด
ในบาทสอง

เสียงสูงต่ำ ยังคำตามคำที่ลงวรรณยุกต์ไว้ คือคำใดที่
ลงไม้เอกหรือไม้โทกำกับไว้ในแผน จะต้องใช้คำที่มวรรณยุกต์
เอกหรือโทตามกำหนดนั้น รวมหมดเป็นเอกเจ็ดโทสี่

โคลงที่นิยมกันเป็นตัวอย่าง ดังนี้

เสียงสูงเสียงต่ำอวัง	อันใด พะเยย
เสียงย่อมยอขยใคร	ทั่วหล้า
สองเขือพะหลบไหล	ลุ่มต้น ฤาพิ
สองพิศอกเองอา	อย่าได้ถามเผื่อ

(ลิลิตพระลอ)

(๕)

วิธีแต่งตามที่ปฏิบัตกัน

เอกโท พยางค์ที่ลงไม้เอกไม้โทในบาทต้น จะเปลี่ยนทดกัน
ได้ เช่น

 แถลงปางพระเจ้าอยู่ ทองปรา รกษะย
เอก ในทั้งค้ำให้ใช้ไม้เอกนั้น ใช้คำตายแทนก็ได้ เช่น
 บังอรอัคเรศผู้ พิสมัย ท่านนา
 นามพระสุริโยทัย ออกอ้าง
 ทรงเครื่องบุทรพิชัย เช่นอุป ราชแซ
 เกล็ดจกธารารคว้าง ควบเข้าขบวนไคล
สัมผัส กล่าวเฉพาะคำที่เจ็ดในบาทต้น และคำที่ห้าในบาทสอง
 และบาทสาม

(ก) เพื่อไพเราะ ไม่นิยมใช้วรรณยุกต์ แต่ใช้
 คำตายได้
 ไม่นิยม ใช้คำพยางค์สั้น
 เสียงเดียวกัน เช่น พรรณ กับ
 พนั

(ข) สระสั้นยาว สระสั้นรับกับสระสั้น เช่น ไอ
 รับกับ ไอ

(๖)

สระยาวรักับสระยาว เช่น อาย

รักับ อาย

สระสั้นกับสระยาวไม่รักัน เช่น

ไอ กับ อาย ไม่รักัน

โคลงต่อโคลง

เมื่อแต่งหลายบทต่อกัน มักมีนิยมนำบทต่อไปนั้น คำ
บทหนึ่งหรือบทสองหรือบทสาม รักับคำสุดท้ายของบทที่หน้า
เกี่ยวเนื่องกันไปเช่นนจนตลอดเรื่อง ตัวอย่างคือ บทพระราช
นิพนธ์ใน โคลงพระราชพงศาวดารนทุกตอน

โคลงตรีพิพพรรณและจิตวาที

ส่วนโคลงสี่สุภาพอีกสองชนิด ที่เรียกว่าตรีพิพพรรณ
และจิตวาทีนั้น ลักษณะอื่น ๆ เป็นอย่างเดียวกันกับโคลง
สี่สุภาพทุกประการ มีพิเศษที่สัมผัสในบาทสองเท่านั้น คือ

โคลงตรีพิพพรรณ รัสัมผัสในคำที่สาม (ตรี แปลว่า
ที่สาม) ดังนี้

(๗)

บาทหนึ่ง ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ (๐ ๐)
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗

บาทสอง ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗

บาทสาม ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ (๐ ๐)
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗

บาทสี่ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙

ตัวอย่าง

โคลงอย่างวางฉบบตั้ง
คชชอตร์พิรพวรรณ
ปวงปราชญ์ฉลาดกว่า
กลอนรบทสามใช้

นามมี
พากย์ไว้
เชลยลักษณ นนา
แต่ของบาทสอง

(๘)

โคลงจัตวาที่ ๓ รัชสมัยในคำที่สี่ (จัตวา แปลว่าที่สี่)

๕
กง

บาทต้น ๐ ๐ ๐ ๐' ๐' ๐ ๐ (๐ ๐)

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗

บาทสอง ๐ ๐' ๐ ๐ ๐ ๐' ๐'

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗

บาทสาม ๐ ๐ ๐' ๐ ๐ ๐ ๐' (๐ ๐)

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗

บาทสี่ ๐ ๐' ๐ ๐ ๐' ๐' ๐' ๐ ๐

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙

(๔)

ตัวอย่าง

เสร็จด้วยสรวรเขคอ้าง
เย็นพระยคปุนเคอน
เกษมสุขสองสมบุรณ
สว่างทุกขทุกขเวคหล้า

ไอศุรย์ สรวงฤา
เค่นฟ้า
ขานทวี่ป
แหล่งลวันสรวรเสริณ
(ตะเลงฟ้าข)

ภาคที่ ๑

โคลงพระราชพงศาวดาร

(คัดลอก)

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑
สร้างกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ๑๘๕๓)

แถลงปางพระเจ้าอยู่

จักประคัมฐานครา

ชัพอหม่พุดมา

กลยบตรสมเพลิงทั้ง

ชนงานชุกภาคพน

สยพระสังขเควตกล

เป็นทกษณวรรตกล

เสร์จกจิพิธแล้ว

หนองโสนแนะถันคำว

ขนานเปลี่ยนนามธานี

ทวาราวศศิ

กรงกษัตริย์สถิตใต้

บรรยายพระยศไท่

เฉลิมนเวศน์ธานี

รามาธิบดี

ปฐมรัชชัตติยเลิศล้ำ

ทองปรา รวชเย

ใหม่ยัง

จารยจก การแฮ

สวดพร้องพุทธมนตร์

ภุมิณ ชาลเย

กษรแผ้ว

แสตงศก อรรธเย

สัปปสร้างการผอง

เคิมมี ชอนา

เทพไท่

อยุธ ยาเย

สร้อยขปลาย

ธเรศศรี ศวรเย

ภิเษกชา

นามเพิม พระแฮ

ผ่านหล้าแหล่งสยาม

(พระราชนิพนธ์ในรัชกาล ๕)

๒
คำอธิบาย
เรื่อง

สมเด็จพระเจ้าอู่ทองโปรดให้สร้างพระนครขึ้นใหม่ ณ
ตำบลหนองโสน (เดี๋ยวนี้เรียกว่าวังพระราม) ครั้น ณ วัน
๖ ๖ ๕ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๗๑๒ ซึ่งพอพราหมณ์
จึงให้ฤกษ์ตั้งพลก่อกองทัพสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง ๕
วรรคขอนหนึ่งไว้ที่นั่นในบริเวณพินัน ครั้นแล้วจึงสร้างพระที่
นั่งและสถาปนาพระนครนั้นขึ้นเป็นราชธานีชื่อนามว่าพระนคร
ศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าอู่ทองเสด็จเข้ามาเสวยราชสมบัติ
ทรงพระนามว่า สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรบรมพิตร
พระพุทธเจ้าอยู่หัวกรุงเทพมหานครบรมจักรวาลจักรีอยุธยา มหา
จักรีโลกภวนพรตพระราชทานบรมมยุ

พระเจ้าอู่ทอง คือ เจ้าเมืองอู่ทองเป็นบุตรเขยพระเจ้าอู่ทอง
องค์เก่า เมืองอู่ทองอยู่ริมแม่น้ำพระเชลสามพัน ในระหว่างเมือง
สุพรรณบุรีกับเมืองกาญจนบุรี เมืองอู่ทองอยู่ในแคว้นสุวรรณภูมิ
เดิมเป็นเมืองพระยามหานครชนธนาจักรสุโขทัย และสมัย
ก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยาขึ้น ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามหาจักร
ใหญ่ทั้งเป็นอิสระอยู่สองอาณาจักร คืออาณาจักรสุโขทัย ทั้ง

เมืองสุโขทัยเป็นราชธานี และอาณาจักรลานนาไทย ตั้งเมือง
 เชียงใหม่เป็นราชธานี เมืองอุทองในสมัยที่เป็นเมืองชน
 อาณาจักรสุโขทัยนั้น ใครเป็นเจ้าของเมือง ก็เรียกว่าพระเจ้า
 อุทอง ต่อมากรุงสุโขทัยเสื่อมอำนาจลงในแผ่นดินพระเจ้าอู่ไทย
 รัชสมัย ๖ พวกประเทศราชต่างคิดตั้งตัวเป็นอิสระ ฝ่ายพระเจ้า
 อุทองเมื่อเห็นว่ากำลังเข้มแข็งพอ ก็คิดตั้งแข่งเมืองบาง
 ครนเมืองอุทองประสบเหตุ คอลานาจารย์เซสามพันตนขึ้น
 เพราะสายนาเปลี่ยนทางเดิน ต้องกันการนำเข้าทุกที เป็นเหตุ
 ให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บจนถึงเป็นโรคระบาด จึงย้ายนครลงมาทาง
 อยุทธยาเมืองอโยธยาที่ตำบลเวียงเหล็กก่อน (ตรงวัดพุทธไสยาสน์
 บัดนี้) อยู่ที่นี่ได้สามปี เมื่อเห็นถึงเวลาจะประกาศเป็นอิสระภาพ
 อย่างเปิดเผยได้แล้ว จึงสร้างราชธานีและพระราชวังขึ้นใหม่ที่
 ตำบลหนองโสน และทำพิธีราชาภิเษกเป็นสมเด็จพระรามธิบดี
 ประกาศเป็นอิสระภาพโดยสมบูรณ์ เมื่อยี่สิบ จุลศักราช ๗๑๒
 (พ.ศ. ๑๘๘๓) และเพราะพระเจ้าอุทองมีหลายองค์ องค์ที่
 สร้างพระนครศรีอยุธยาและประกาศอิสระภาพนี้ จึงเรียกกันว่า
 พระเจ้าอุทองรามธิบดี

ชื่อราชธานีใหม่ว่า ทวารวดีศรีอยุธยา นั้น คำว่า
 ทวารวดี เป็นชื่อเมืองของพระฤๅษณ์คงปรากฏในเรื่องอนรุทธ

คำฉันท์ เนื่องจากราชธานีใหม่ที่ตั้งอยู่บนเกาะในแม่น้ำม่น้ำ
 ล้อมรอบ ลักษณะคล้ายเมืองทวารวดีโบราณของพระกฤษณะ
 ซอหลังว่า ขยอขยา คอซอเมืองอโยธยาที่มาพักอยู่ชั่วคราวนั้น
 และทรงยกขอมืองของพระรามในเรื่องรามเกียรติ์ เป็นมงคล
 นามที่แปลว่าไม่มีใครรบได้ คำกลาง ศร เป็นคำยกย่องซึ่ง
 นิยมใช้นำหน้าชื่อ

ศัพท์

กลบทัสม์เพลิง พืชอย่างหนึ่งของพราหมณ์ มีการกระทำ
 คือ ขุดพินดินในทิศกระเนวามเส่นยกทศตรงนั้น
 กว้างยาวประมาณสองศอก ใช้เกลบกกลบสูงหนึ่ง
 ศอก และปลูกศาลเพิงตา ก่อกนก
 (สุมเพลิง) ในหลุมนั้น แล้วหย่อนกะทงหยิบ
 บัทร (คือกะทงใส่เครื่องบัทรพลั) กุ้งปล่า
 ปลาแป๊ะชะ เจ็ดหยิบ (หน) ลงในหลุม อ่าน
 ไอ์การ แล้วเกลี่ยดินกลบหลุม เป็นการเสร็จพิธี

ชน	คน
ภูมิณฑล	แผ่นดิน
สย	พย

เสวท

ชาว

กษิร

น่านม สบพระสังขเสวตกล กษิรแผ้ว คือพย
สังขชาวสะอาทรวกขน่านม

ทักษิณวรรค

เรียกให้เต็มว่า ทักษิณวรรค แปลว่า เวียนขวา
(ทักษิณว่าขวา อวรรคว่าเวียน) สำหรับสังข
ที่เรียกว่า สังขทักษิณวรรค ถ้าถอยหนีปลาย
ไปจากทวาร อย่างเวลาจะใช้รถนั้น จะแลเห็น
ปากสังขอยู่ทางขวา สังขทักษิณวรรค หายาก
มาก และถือว่าเป็นมงคลพิเศษ สังขที่เกลยวหม่น
ซำย เรียกว่า อุตรววรรค (อุตรว่าซำย)

ศุภอรรถ

ศุภว่า มงคล อรรถว่าความหมาย รวมทั้งสอง
คำว่า มีหรือแสดงถึงความหมายเป็นมงคล

เทพไท

เทพ คือ เทวดา ไทว่า เป็นใหญ่ ท่านจัดเทพ
เป็นสามพวก คือสมมติเทพ (เทวดาโดยสมมติ)
อุปัติเทพ (เทวดาโดยกำเนิด) และวิสุทธิเทพ
(เทวดาโดยความบริสุทธิ์) สมมติเทพนั้น ได้
แก่พระเจ้าแผ่นดิน พระอัครมเหสี และพระบรม
โอรส ในที่นี้หมายถึงพระเจ้าแผ่นดิน คือพระเจ้า
อู่ทองรามธิบดี

กรุงกษัตริย์ เมืองหลวง

นครไตรศวรร ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน

นิเวศน์วัง นิเวศน์ฐาน เมืองเป็นทตงแห่งวังหลวง

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

พระสุริโยทัยขาดคอช้าง (พ.ศ. ๒๐๕๑)

บุเรงนองนามราชเจ้า

ยกพลแห่แสนยา

มอญมานัประมวณมา

ถึงอยุธยาเขตแล้ว

พระมหาจักรพรรดิเฝ้า

วางค่ายรายรพล

ตำรวจใคร่ยล

ยกนกรทพกล้า

ยังอรธัศเรศผู้

นามพระสุริโยทัย

ทรงเครื่องยุทธพิชัย

เกลิงคชาธารคว้าง

จอมรา มัญเชย

ยังแก้ว

สามสิบ ห่มนแซ

หยุดใกล้นครา

ภวคต สยามเชย

เพียบหล้า

แรงศึก

ออกตงกลางสมร

พิสมัย ทานนา

ออกอ้าง

เช่นอุป ราชแซ

ควยเข้าชบวนไคล

พลไกรกองนำเรา
ช้างพระเจ้าแปรรูป
สารทรงชวคเชณิน
ทะเลงชัยคชโลโกล

นงคราญองค์เอกแก้ว
มานมนัสกตเวที

เกรงพระราชสามิ
ชัยคเชนทรเชนคา

ขุนมอญรอนง้าวฟาด
ชาตแลงทรายอรุ
โอรสวัยกันพระ
ขุนยชัยไยขุนยสน

โรมรัน กันเขย
คชไท้

หลังแล่น เทลิตแซ
หวิตท้ายคชาธาร

กษัตริ
ยงลา

มลายพระ ชนม์เขย
สะอกลัสตัสกร

ฉาดชะ
หุรบดิน
คพลัน นครแซ
พจนผลสุวรรณ

(พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕)

คำอธิบาย

เรื่อง

พระเจ้าหงสาวดีทรงทราบข่าวว่า กรุงศรีอยุธยาเกิดแย่งชิงราชสมบัติกัน ก็เสด็จพระทัยว่าเกิดการจลาจล ทรงเห็นเป็น

โอกาสที่จะแผ่ราชอาณาจักร จึงเสด็จกรีธาทัพหลวงเข้ามา
ประเทศไทย หมายจะตีเอากรุงศรีอยุธยาให้ได้

เมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงทราบว่า กองทัพข้าศึก
ยกเข้ามาใกล้จะถึงกรุง จึงเสด็จยกกองทัพหลวงออกไป หวัง
จะตีกำลังศึก ฝ่ายสมเด็จพระศรีโยทยพระอัครมเหสี ทรงครอง
เป็นชายอย่างพระมหาอุปราช ทรงพระคชาธารตามเสด็จพร้อม
ด้วยพระราเมศวร และพระมเหสีนทร์ ราชโอรสทั้งสองพระองค์
กองทัพสมเด็จพระมหาจักรพรรดิยกออกไปปะทะกองทัพพระเจ้า
แปร ซึ่งเป็นทัพหน้าของพระเจ้าหงสาวดี ไพร่พลทั้งสองฝ่าย
ก็เขารบพุ่งกัน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิกับพระเจ้าแปรต่างทรง
ไล่ช้างเข้าชนกัน ช้างทรงสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสียที เล่น
หนีช้างข้าศึก เขาไว้มืออยู่ พระเจ้าแปรก็ขับช้างไล่ตาม สมเด็จพระ
ศรีโยทย เกรงพระราชสามจะเป็นอันตราย จึงขับช้างออกรบ
ช้างข้าศึกไว้ พระเจ้าแปรได้ทีจึงจ้วงฟันสมเด็จพระศรีโยทย
สิ้นพระชนม์ชยอภัยกับคชช้าง พระราเมศวรกับพระมเหสีนทร์จะ
เข้าแก้ แต่ไม่ทันทองที จึงได้แต่กันเอาพระศพลับเข้าพระนคร
(ความจริงในเวลานั้น บุเรงนองยังไม่ได้เป็นพระเจ้า
หงสาวดี เป็นแต่เพียงแม่ทัพสำคัญคนหนึ่งในกองทัพใหญ่ ซึ่ง
พระเจ้าหงสาวดีก่อนมีพระนามว่า ตะเบงชะเวตยยกมา อนึ่งเรา

มักเรียกไพร่พลของพระเจ้าหงสาวดีว่าเป็นตะเลง เพราะพระเจ้า
หงสาวดีเอาเมืองหงสาวดีของมอญเป็นราชธานี แต่ความจริง
พระเจ้าหงสาวดีเป็นพม่า ทหารโดยมากก็เป็นพม่า แม้จะ
เกณฑ์มอญมาช่วยรบไทยด้วยก็มาเป็นส่วนน้อย กำลังส่วน
ใหญ่เป็นพม่า)

ศัพท์

ม่าน	ชนชาติพม่า
เพียบหล้า	เต็มแผ่นดิน
ตะเลง	มอญ หมายถึงพระเจ้าแปร
กองนำ	เขียน “หน้า” เป็น “นำ” เพื่อให้ได้ เอก ตามแผนของโคลงสุภาพ
มาน	มี
มนัส	น้ำใจ

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

ข้างชนะงาของไทยไม่ยอมอยู่กับพม่า (พ.ศ. ๒๐๕๑)

ปางมอญมวลมานกลุม	รวมที่
กรุงทวารวดี	รวมเรา

ทัพไทยขโมยไ้

จำล้าทัพกลับเข้า

พลมอญอ่อนสนสละ-

ถอยจากครอยอยุธยา

ทางเหนือเพื่อกองหา

ราเมศวรร่วมหินทรเจ้า

เสียดศึกจับไ้

ขึ้นทะเลงปรองคอง

มณฑลทวีปของ

อีกหนึ่งปลายศรีอ้าง

ยัตถลสองข้างแปลก

อาละวาดฤาหวนขอ

เหลือมอญทะเลงวอ

ทุกแต่ข้างยังรู้

ชัย ณ สนามเขย

มันไว้ในนคร

เขยงชา หารชา

ยาตรเท่า

โกชนักกัษ

จ้วงจ้อมตี

ทงสอง องค์เขย

เปลี่ยนข้าง

จอมจักร พรวิพัส

ช่อท่ายมณฑล

เสียดหมอ ความเขย

เช่นนี้

ราชัง คินแฮ

รักดาวแดนตน

(สมเด็จพระมหาพรหมเจ้าอาวาสวัดสุทัศน์)

คำอธิบาย

เรื่อง

พระเจ้าหงสาวดีตะเบงชเวตทรงเห็นว่า จะตเากรุงศรี
 อยุธยาในครงนมไคแนแล้ว ทั้งเสียบงอาหารสำหรับกองทัพ
 กรอຍหรือลงทุกท จึงให้ออยทัพไปทางเหนือ สมเด็จพระมหา
 จักรพรรดิตรัสให้พระราเมศวรกับพระมหินทรคุมทัพตามตเาศึก
 ที่ออยไป พระเจ้าลูกเธอทั้งสองไม่รู้เท่าทันอุบายของบุเรงนอง
 แม่ทัพพม่า ซึ่งไคซุ่มทัพไว้ ไครบไล่เข้าคกลั่นเข้าไปในที่ซุ่ม
 ถูกเข้าคกลั่นมจยเอาไปไค สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงจำตอง
 หย่าทัพและถวายช้างพลายศัรมงคล พลายมงคลทวป แก่พระ
 เจ้าหงสาวดีเพอแลกเอาพระราเมศวรกับพระมหินทร กลยคนมา
 เมอกรรมช้างนำช้างทั้งสองชนไปถวายพระเจ้าหงสาวดี ณ เมือง
 ชยนาท พลายศัรมงคล พลายมงคลทวป เห็นหมอความญฝค
 เสี่ยงก้อละวาคไคแทงข้างแทงคน่นวาย พระเจ้าหงสาวดีเห็น
 เหลื่อมมอญพม่าทจะเลียงไวไค จึงรบสังให้กรรมช้างสังกลย
 คนมายังกรุงศรีอยุธยา

(ที่ถูกผูกคุมทัพตามตเาศึกไม่ใช่ พระราเมศวร และพระ

มหินทร์แต่เป็นพระราเมศวรและพระมหาธรรมราชา เรืองท
อธิบายข้างบนอธิบายตามโคลง)

ศัพท์

ขี้ต้ม คำ ข ในทนิโฆราณิยมใช้ในที่เอกไท
ยาตรเท้า เถินกระบวนไป

แผ่นดินพระมหินทราธิราช ครั้งที่ ๒

พระมหาธรรมราชา อาสาเจรจาการเมือง (พ.ศ. ๒๑๑๒)

ขี้จามิตรร่อยหม่นหมอม	ปรากฏ
แปดมาสมุ่งหักหาญ	ห่อนไต่
ในกรงเกิดกัณธาร	เสียบงบอย บางแซ
แจ้งเหตุรามัญให้	สอถอยกลความ
แมนสยามยอมออกเฝ้า	ขุนทัพ
จักเลิกพลคันทลัษ	สัคว
ไทยเกรงทะเลงจับ	เททอศ ครวแซ
มอญทราบส่งพลห้าว	หักปล้นนครา

พระมหาธรรมราชาเจ้า	ชนา สาเซย
จักสูเมืองเจรจา	จุงแผ้ว
ทะเลงราชอนุญามา	โดยราช ยานแซ
สัค้ายทรงเกาะแก้ว	เกร็นแจ้งใจความ
ชาวสยามยลพักตร์	เผด็จชาติ คนเซย
ต่างต่างวางสินาค	เกลอนกลุ่ม
ธรรมราชโตดจากราช	ยานแล่น ถลาแซ
อินทรเทศแบกอุ้ม	ออกพนบนประหาร

(พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕)

คำอธิบาย

เรื่อง

พระเจ้าหงสาวดียุเรนองยกกองทัพมาล้อมกรุงศรีอยุธยา
อยู่ถึงแปดเดือนก็ยังหึกเหอไม่แตกเริ่มมีความวิตกกังวลเกรงจะถึง
ฤดูฝน จึงคิดจะถ่วงกรุงศรีอยุธยาให้โตเสียโดยเร็ว พระมหา
ธรรมราชาธิบดีอาสาสมัครไปปลงพระวิสุทธิกษัตริ์ พระชายา
ของพระองค์ (ซึ่งพระมหาจักรพรรดิพระราชบิดาขึ้นไปรับเอาลง
มาจากพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๒) เพื่อเกลี้ยกล่อมสมเด็จพระ

พระมหินทรวา ถ้าส่งตัวพระยารามผู้บัญชาการรักษานคร
ออกไปให้พระเจ้าบุเรงนองก็จะยอมเป็นไมตรีด้วย ครั้นพระเจ้า
บุเรงนองได้ตัวพระยารามสละความประสงค์ตามอุบายของพระมหา
ธรรมราชาแล้ว ก็หาหม่อมเป็นไมตรีกับไทยไม่ กลับเรียกร้อง
ให้ไทยยอมแพ้เป็นเชลยอย่างราบคาบ จึงจะเลิกทัพกลับไป
ฝ่ายไทยเมื่อรู้เห็นว่าพระเจ้าบุเรงนองมุ่งหมายจะกวาดต้อนไทยไป
เป็นเชลย และทัพยศมขัตจะถูกริชหมดสน จึงบังเกิดความ
ปรองดองเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ตงหนาคอสูรชาติก็ด้วยความ
เข้มแข็ง พยายามเข้าตีพระนครหลายครั้ง ถูกตอลอยกลับไปทุก
ครั้ง จนถึงแปดเดือน ก็ยังเอาชนะไม่ได้ พระมหาธรรมราชา
หวังจะหาความชดชย จึงคิดจะเกลี้ยกล่อมให้สมเด็จพะมหินทรา
ภิราชและขุนนางทงปวงยอมแพ้โดยค้ำ และพระมหาธรรมราชาที่
ทรงพระเสด็จมายืนอยู่ตรงหน้าค่ายมูมเกาะแก้ว ร้องบอกพระ
มหาเทพซึ่งเป็นเจ้าหน้าทรรักษาค่ายต้านนั้นว่าจะเข้าไปประชันการ
แผ่นดิน พระมหาเทพมิไว้ใจ ให้ยิงปืนกระสุนกราดออกไป พระ
มหาธรรมราชาต้องลงจากพระเสด็จ และขุนอินทรเดชก็เข้า
แยกพระองค์วิ่งกลับไปเฝ้าพระเจ้าหงสาวดี

ศัพท์

ร้อยหมื่น ทามตัวเลขเป็น ๑,๐๐๐,๐๐๐ คน แต่หมาย
 ความว่าเป็นจำนวนมากมายเท่านั้น ไม่จำเป็น
 ถึงหนึ่งล้านคนจริง ๆ

มาต เดือน

เฝ้า ไปนอนนอน

รุ่งแล้ว ให้เรียบร้อย

ราชยาน ยานของพระเจ้าแผ่นดิน ลักษณะแคว่ห้าม
 เสด็จ

เกรน ขอกล่องหน้า

สีนาค ขึ้น วางสีนาค คือ ยิงขึ้น

แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช

สมเด็จพระนเรศวรตามจับพระยาจันจันตุ (พ.ศ. ๒๑๑๕)

พระยาจันจันตุข้า

ขอมขุน

มาสู่กรุงม่งขญ

ปกเฝ้า

ขึ้นภพกชการุญ

รับปลุก เติงแซ

ยกโทษไปรคเกศเกล้า

ห่อนพ้องของภัย

กลั๒ยใจจักสู้เจ้า
 สั๑ยทรายการ๑าน
 หวังส๑ายถ้ำ๑ไทยม
 สู้ส๑ะเภาค๑าคล๑อย

พระ๑นยันเร๑ศวร๑เ๑ง
 ทรงพระ๑ชล๑ยานร๑ต
 พร๑อมเร๑อน๑กร๑ชน๑ก
 ทรงพระ๑แสง๑บน๑ตน

ท๑วัน๑ายก๑ม๑พู๑ซ๑อง
 ท๑องพระ๑แสง๑ทรง๑วาง
 ร๑บ๑พล๑างร๑บ๑หน๑พล๑าง
 ล๑ม๑เก๑ต๑ก๑าง๑ไข๑ก๑้าว

ป๑รุ๑พี๑ ๑น๑แซ
 ใ๑หญ๑น๑อย
 มา๑แต่๑ หล๑ง๑นา
 ล๑อบ๑โล๑คร๑ไร

เห๑ตุร๑หัส
 วั๑ร๑วน
 ข๑นา๑ย๑โล๑ ส๑ะเภา๑แซ
 ล๑น๑ทอง๑จ๑น๑ท๑าย
 ข๑น๑ว๑าง๑ มา๑นา
 ล๑น๑ร๑าว
 เ๑ว๑ด๑ท๑ก๑ ล๑ก๑เฮ๑ย
 ล๑อง๑ล๑ห๑้าย๑ล๑้า

(พระ๑ราช๑นิ๑พน๑ธ๑ใน๑รัช๑กาล๑ที่ ๕)

คำอธิบาย

เรื่อง

ใน พ.ศ. ๒๑๑๙ พระ๑ยาล๑ะแวง๑ให้พระ๑ยา๑อุ๑เท๑ศ๑ราช
 และพระ๑ยา๑จ๑น๑จ๑น๑ตุ ข๑น๑นาง๑จ๑น๑เม๑อง๑เข๑ม๑ร ย๑ก๑ท๑พ๑เว๑อ๑มา๑ค๑เม๑อง

เพชรบุรี ครั้นซึ่งเขาเมืองมิไต่แล้ว พระยาจันจันตุกล่าวว่าพระยา
 ละแวกจะลงไทย จึงอพยพครอบครัวหนีเข้ามายังพระนคร
 ศรีอยุธยา สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชก็ทรงชุลเลียงไว้
 ครั้นอยู่มาเมื่อพระยาจันจันตุไต่ทราบบ้างว่าพระยาละแวกไม่เอา
 ไทยและตนเองสืบทายเหตุการณ์ในพระนครแล้ว ก็กลับเอาใจ
 ออกห่าง ลอยแฉ่งสำเภาพาครอบครัวหนีลงลงไป สมเด็จพระ
 นเรศวรได้เสด็จยกกองเรือตามไปทันที่ปากน้ำ ก็เข้ารบพุ่งกัน
 เป็นสามารถ สมเด็จพระนเรศวรทรงเรือพระที่นั่งเข้าไปชิดสำเภา
 และทรงปืนนกล้ายิงถูกฟันผู้ใหญ่นายสามคน พระยาจันจันตุก็
 ยิงปืนนกล้ายมาของรางวัลตนทสมเด็จพระนเรศวรทรงอยู่บนแตก
 พอลเรือสำเภาไต่ลม ก็แล่นออกทะเลหนีพ้นปากน้ำรอดไปได้

ศัพท์

สยาย	คล้าย	แก่	
ทนต์	ลูก	พระคณันนเรศวร	พระนเรศวรผู้พระลูกเจ้า
รหัส	ลับ	เหตุรหัส	ระแคะระคาย
		เคาะเงอน	ลากเลา

แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. ๒๑๒๕)

ขึ้นมอญมาทงค้าย	ข้างประหัน
พระนเรศวรนำพลขึ้น	ทัพมา
สามกองนักรวมกัน	ร้อยยี่สิบแซ
เคียวอกหักหาญกล้า	ดาบคล้องท่ายทวน
สวนฟันมอญแตกเข้า	ค่ายแฝง หนุนนา
พระเสด็จโดยกำแหง	เหิมกล้า
ย่นค่ายค้ำคักแทง	ถุกท่าน ตกแซ
กลบข้ายใหม่ไซ้ซ้ำ	เช่นนั้นหลายคราว
หนาวจิตอมิตรรัง	เออออะไร นเรศวรฤา
ของอาจปลอมไพร่ใน	เค็กสี่
พิมเสนแลกล่อไกล	กันนัก นาพอ
ชะรอยบิทรหอนัร	เร่งให้จับเป็น
ควรเห็นพริยภาพห้าว	หนนรงค์ ท่านเฮย
สยามหย่อนอิสรียลง	รายแล้ว
เอกราชกลบคนคง	โดยเดช พระแล
ข้าชาคอรราชแผ้ว	นักร้อยบ่ปลาย

(สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาอนุพันธุวงศ์วรเดช)

คำอธิบาย

เรื่อง

ใน พ.ศ. ๒๑๒๘ พระเจ้าหงสาวดีมีนภพวงศ์เสด็จยกทัพเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยา แล้วทรงค่ายหลวงอยู่ ณ ตำบลบางปะหัน คั่นวันหนึ่งสมเด็จพระนเรศวรเสด็จนำทหารทวนสามกองเข้าปล้นค่ายทัพหน้าข้าศึก ได้แหงฟ้นไปจนถึงค่ายหลวงพระเจ้าหงสาวดี สมเด็จพระนเรศวรทรงค่ายพระแสงดาบ นำทหารชนบ้นค่าย ถูกข้าศึกเอาอาวุธแทงพลตกกลงมาเป็นหลายครั้ง ก็ชนไม่ได้อีก ครั้นทรงเห็นข้าศึกกรกรกันมามากนัก จึงเสด็จกลับเข้าพระนคร เมื่อพระเจ้าหงสาวดีทรงทราบจึงตรัสว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงออกทำการรบอย่างพลทหารดงน เหมือนหนึ่งเขาพิมพ์เส้นมาแตกเกลือก ทำศึกอาชวาทนิก แล้วมรยสังกาชัยทหารมอญพม่าว่า ถ้าสมเด็จพระนเรศวรออกรบอีก ให้คิดอ่านจับเป็นให้จงได้ แต่ก็ไม่สมประสงค์ พระเจ้าหงสาวดีทรงล้อมกรุงอยู่นานก็ไม่ได้ และเมื่อเห็นไพร่พล้วยเจ็บล้มตายร่อยหรอลงทุกทีทอพระทัย จึงโปรดให้เลิกทัพกลับไป

(พระแสงดาบซึ่งพระนเรศวรทรงในวันนั้น ปรากฏนามว่า “พระแสงดาบค่ายค่าย” มาจนบัดนี้)

ศัพท์

บางปะหัน ช้อตำบลด่าน อยู่ตอนเหนือของพระนครศรีอยุธยา
 เป็นท่งทว่าการอำเภอบางปะหันเดยวัน

ทาย ถอ

กำแพง แผลงมาจาก แข่ง ว่า กล้า เข้ม

คำศก คอชาศกนเอง แต่ในท่นตอการเอจิงเปลี่ยน
 เป็น 'คำ' อย่างนเรียกว่า 'โทไทย'

ปลอมไฟร์ ปลอมเป็นไฟร์ ในท่นหมายควมว่า เข้าทำการรบ
 อย่างพลทหาร

อิสริย์ อำนาจ อิสรภาพ

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าเสือ

พันท้ายนรสิงห์ถวายชีวิต (พ.ศ. ๒๒๔๕)

สรรพเพชญ์ทแปกเจ้า

ชยุชยา

เสกษประพาสชมปลา

ปากน้ำ

ล่องเรือเอกชัยมา

ถึงโคก ขามพ้อ

คลองคดโขนเรือคำ

ขี้ตมไม้หักสลาย

พนท้ายตกประหม่าสน
โคตจากเรือทลอทิศ
พนท้ายนรสิงห์ผึก
หวัชโยนเรือทอง

ภูบาลบำเหน็จให้
พนไม่ยอมอยู่ยอม
พระโปรกเปลี่ยนโทษปลอม
พนกราบทูลทักด้วย
ภูปลอมยกกลับตง
จำสั่งเพศฉมาตพน
โยนเรือกยหัวพน
ศาลสีกฤตฤคณเคำ

สถิติน
โทษร้อง
ขทม่า เสียเทอญ
คู่เส้นทำศาล
โทษถนนม ใจนอ
มอคม้วย
พันรูป แทนพ่อ
ท่านทงประเพณี
ขอบรร ลัยพ่อ
ฟาดเกล้า
เช่นท ศาลแล
คทไวในสยาม

(สมเด็จพระนรนาธิประพันธ์พงศ์)

คำอธิบาย

เรื่อง

ใน พ.ศ. ๒๒๔๙ สมเด็จพระเจ้าเสือเสด็จประพาสเรือ
พระที่นั่งเอกชัยไปประพาสทรงเข็ด ณ ปากน้ำเมืองสมุทรสาคร
ครั้นเรือพระที่นั่งไปถึงคลองโคกขามซึ่งคดเคี้ยว พนท้ายนรสิงห์

เจ้าพนักงานถือท้ายเรือพระที่นั่งคดแกไข่มุกท่น ไชนเรือพระที่นั่ง
 กระทยเขากบักงไม่ใหญ่ ก็หักตกลงน้ำ พนท้ายนรสิงห์เห็นดัง
 นั้นก็ตกใจโตคจากเรือชนบนฝั่ง ร้องกรายทูลให้คัดศีรษะของตน
 ตามกฎหมาย และขอพระกรุณาโปรดให้ทำศาลเพียงตาชน ณ ที่
 นั้น เอาศีรษะกบไซนเรือพระที่นั่งทหักลงชนบวงสร่วงไว้ด้วยกัน
 สมเด็จพระเจ้าเสือทรงพระกรุณาอภัยโทษ พนท้ายนรสิงห์
 ไม่ยอมรับพระกรุณาเป็นอย่างอันกลบเร่งให้คัดศีรษะตนเอง จึง
 มีพระราชดำรัสสั่งให้ผูกพายบนคันทนเป็นรูป แทนตัว พนท้ายนรสิงห์
 ชนและให้คัดหัวปักคันทนเสีย แล้วรบสังเวยกพนท้ายนรสิงห์ให้
 กลบลงเรือ พนท้ายนรสิงห์ก็คยบนกรานกรายทูลให้คัดศีรษะตน
 สมเด็จพระเจ้าเสือตรัสสั่งวอนเป็นหลายครั้ง พนท้ายนรสิงห์
 มียอมอยู่ จึงจำทรงทำตามบทกฎหมาย ดำรัสสั่งให้ประหารชีวิต
 พนท้ายนรสิงห์ แล้วให้ทำศาลชนสังเพียงตา และให้เอาศีรษะ
 พนท้ายนรสิงห์กบไซนเรือพระที่นั่งทหักชนพลกรรมไว้ด้วยกันบน
 ศาลนั้น

ศัพท์

ไชนเรือ ไม่ทคอเสริมหัวเรือให้งอนเข็ดชนไป
 บท หมายถึงบทพระอัยการ บัจุบันนเรียกว่า กฎหมาย
 เส้น คือ เส้น

แผ่นดินสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์
พระยาวชิรปราการกบฏทหาร ๕ ม้ารบพม่า ๓๐ ม้า (พ.ศ. ๒๓๐๕)

ปางสมัยปวงมานปลัน

เห็นพินาศนครา

พระยาวชิรปรา

คุมพวกพนกลันแกลว

พ่นฝ่าซาคักหอม

รบริรายทางราน

พักแรม ณ บ้านพราน

ปล่อยพรคพลหาญให้

มาประปรยยกยทอน

ทนหนังกยทหารสนิท

ชัยแสะเสรีคประชิด

หม่ม่านสามสิยมา

กรุงศรีอยุธยาเขตแพ

มาก น มลัมคค

เพยงหาแต่หากม

อาจชนะแกก

อยุธยา

หอนแคล้ว

การกาจ หาญแซ

คิดพร้อมใจกัน

แตกฉาน

รอดไค้

นกกอก กรุงนา

ลาดคันธัญญา

ตามติด

นับหา

ชะล่าไล่ ทะลวงแซ

หมดหัวเฮหน

ใจร

คิดสู้

ใจรวม หาญแซ

กยตงกรุงธน

(พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕)

คำอธิบาย

เรื่อง

เมื่อ พม่า ยกกองทัพ ทหฺว เมือง ราย ทาง เรือย เข้า มา จน
 ไกลถึงมกรุงศรีอยุธยาแล้วนั้น พระยาวชิรปราการเห็นว่า
 จะรักษากรุงไว้ไม่รอด จึงรวบรวมพลยกตีฝ่าพม่าไปทางทิศ
 ตะวันออก แล้วไปตั้งพักแรมอยู่ที่บ้านพรานนก ให้พวกทหาร
 ออกหาเสบียงอาหาร พบกองทัพพม่าจำนวน พลชี่มาราวสามสิบ
 ม้า พลเดินเท้าประมาณสองพันยกตามมา พระยาวชิรปราการ
 จึงให้ทหารเดินเท้าขยายแถวขีงกาเข้าด โดยพวพม่าทั้งสองข้าง
 ส่วนพระยาวชิรปราการและทหารออกสัดคน กชนี่มาตรงเข้าไล่ฟัน
 พม่าทชี่มาข้างหน้า พม่าไม่ทนรบทวกลอยหนกลับไปประทะ
 พวกเดินเท้า พวกนั้นแตกพ่ายไป

(พระยาวชิรปราการนคือสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อ
 พม่ามาล้อมกรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นพระยาตาก และไดถูกเกณฑ์
 ลงมาช่วยรักษษพระนคร ทำการรบพุ่งเข้มแข็งมีความชอบ ได้
 เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าเมืองกำแพงเพชร ซึ่งโดยตำแหน่ง มีฐานันดร
 เป็นพระยาวชิรปราการ)

ศัพท์

บ้านพรานนก เป็นหมู่บ้านไม่สู้โตนักในจังหวัดปราชญ์บุรี อยู่ทาง
ตะวันออกเฉียงเหนือของบ้านโพสาวหารเป็นระยะ
ทางสี่กิโลเมตรเศษ บัดนี้เรียกว่าบ้านพานนกข้าง
สะพานนกข้าง ตามแผนที่ปรากฏว่า อยู่ทางทิศ
ใต้สถานีหนองกวยระยะทางประมาณ ๑๕ กิโลเมตร
(ถ้าเดินตัดทุ่งนาตรงไป เพราะไม่มีทาง)

แสดะ ม้า
เสียด เร็ว
ชะล่า กลาล่วงล้ำเข้าไป ของเรา

แผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี

เสด็จตีเมืองพุทไธมาศ (พ.ศ. ๒๓๑๔)

พระมหานายกเจ้า
เทียบทพบกเรือพล
กำหนดเทียงคนคล
รุกเร้งนิกรล้อม

กรุงธน บุเรศไชย
ไพร่พร้อม
ราชฤกษ์ ฌรงคไช
ครุสให้ขุบายรอน

กรมอาจารย์ย้ายปล้น
พลไพร่เงินอนัน
ชกศาสตร์ลีนาคชา
หนนุ่ยไ้ไ้ไ้ไ้ไ้ไ้ไ้

บันดาลพระเทวให้
ว่าทพหลวงหนนุ่ยประชิต
ท่างชกท่างเหิมจิต
หนนุ่ยเนืองกนกกลั่นแก้ว

พลพทไ้ไ้ไ้ไ้ไ้ไ้ไ้
ไทยยบเขาสงคราม
บันไ้ไ้ไ้ไ้ไ้ไ้ไ้
พอรุ่งเรืองบันเข้า

บันกำ แพงเซย
ทอตัน
นาญณัต นันนา
ท่างท่งทอขยง

ไทยคิก
ช่วยแล้ว
โถมรู่ ผจญนา
เกริกก้องกลางรณ

เค็กสยาม
รูกเร้า
กนพาท เวียงชา
บุรไ้ไ้ไ้ไ้ไ้ไ้ไ้
(พระบุรราชสัมภาราทร เลื่อน)

คำอธิบาย

เรื่อง

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จยกทัพจากกรุงธนบุรีไปยัง
เมืองพทไ้ไ้ไ้ (คือเมืองบันทายมาศ) เสด็จเกลี้ยกล่อมพระยา
ราชาเศรษฐี พระยาราชเศรษฐีไม่ยอมสวามิภักดิ์ กลับแต่ง

เมืองเตรียมของกันอย่างแข็งแรง ส้มเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึง
 ดำรัสสั่งให้ยกเขาทั้งค่ายล้อมเมือง และดำรัสสั่งกรมอาจารย์
 ให้จัดสรร คน ทมิฬ วิชา คี แก้ว กล้า เข้า ปล้น เอาเมือง ในเวลา
 กลางคืน แล้วพระราชทานฤกษ์และอุบายให้ ครั้นถึงเวลา พวก
 กรมอาจารย์นำไพร่พลขึ้นขึ้นกำแพงจะปล้นเมือง พระยาราช
 เสรฐจุฑะภณพัทธการรักษาเมืองไว้เป็นสามารรถ พวกจีนญวนชาว
 เมืองยังยืนสู้รบอยู่อย่างเข้มแข็ง ไพร่พลกองทัพสมเด็จพระเจ้า
 ทากสินกอดโรย บรรดานายทัพนายกองและไพร่พลทั้งปวงทง
 ค่ายล้อมอยู่นั้นจะขรรุกเข้าไปช่วยก็ไม่ได้ แต่หากด้วยเดชพระ
 บารมี ไพร่พลทั้งปวงสำคัญว่าสมเด็จพระเจ้าทากสินเสด็จยกพล
 หนุนเข้าไป ก็มโนใจองอาจกล้าหาญมากชน ต่หนูน้องเข้าไป
 ทงทัพยกทัพเรือ พวกญวนจีนซึ่งรักษาหน้าด่านทานมิได้ ก็
 แยกพ่ายหนีไป พอรุ่งเช้าก็เข้าเมืองได้พร้อมกัน แต่พระยา
 ราชาเศรฐจุฑะภณหนีไปเมืองพนมเปญได้

ศัพท์

อุบายรอน กลศึก เล่ห์เหลี่ยมมตติกาสงคราม
 กรมอาจารย์ พวกที่รอบรู้ทางไสยศาสตร์ เช่นการอยู่คงเป็นต้น
 อนัน ญวน

พระองค์ ไม่พาดขนท่างบนไค เป็นลำไมอ่อนเดี่ยว มีซี่ไม้
 สอดเป็นขน ๆ สำหรับเหยียบบนขน
 บร เมือง

แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
 ยิงปืนลูกไม้พังก่ายพม่า (พ.ศ. ๒๓๒๘)

พระมหาอุปราชช้าง	ออกนาม
สรสหัสคนขาม	ทวนหน้า
ยกพยุหสังคราม	ไปต่อ ยทธนา
เพื่อพม่ายกพลกล้า	ล่วงเข้ากาญจนบุรี
โยธีสองฝ่ายเฝ้า	ราญรอน
พม่าสาธิตคนคร	ไยยัง
กรมพระราชวังบวร	ให้ลาก
ปืนลูกไม้มาทง	สั่งให้ทหารมา
จึงกายนลูกไม้	เล็งเหมาะ
ดินกระสุนยักเผลา	เสือกแล้ว
เหล็กจับชนวนเจาะ	ดินกรอก ชนวนเซย
มือจับชดแวงแต่	จตเปรียงเล็งยิง

ค่ายพิงภูพม่าลัม
พวกพม่าอาว
ชาวอัสสัมยงชาติ
สถกฤทธิศุภแรง

ค่ายกลาค
ชอกส์
การศึก ถอยนา
เข็ดคร้ามขามไทย

(กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม)

คำอธิบาย

เรื่อง

ในปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๒๘ พระเจ้าปะดุง เจ้ากรุงอังวะ
เสด็จกรีธาทัพใหญ่ยกเข้ามาหลายทาง หมายจะตีเอาประเทศ
ไทยให้จงได้ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าทรงทราบ ก็โปรดให้จัด
กองทัพเข่นสัทพแยกย้ายกันไปรบข้าศึก ให้กรมพระราชวังบวร
มหาสุรสิงหนาท ยกไปตั้งรับทางทุ่ง ลาดหญ้าแขวงเมืองกาญจน
บุรีคอยต่อสู้กองทัพพระเจ้าปะดุงที่จะยกมาทางด่านพระเจดีย์สาม
องค์ พอพม่าทางค่ายลงทเชิงเขาบรรทัด กรมพระราชวังบวรฯ ก็
ให้หาค่าย พม่าตั้งสู้รบแข็งแรงติดพันอยู่และปลุกหอรบเอาชน
ใหญ่ขึ้นยิงค่ายไทย กรมพระราชวังบวรฯ จึงโปรดให้เอาชนใหญ่
และปืนยิงด้วยลูกไม้มากยิงยิงพม่าได้ผลตีเมือคราวระแะห่วน

คัพฺปณฺ โลกนฺ มาตํราย ینگหอรบพม่าหักพังลง ผู้คนล้มตาย
จนพม่าไม่กล้าออกตีค่ายไทย กรมพระราชวังบวรฯ แต่ง
ทหารออกตีปล้นเสียยิ่ง พวกพม่าขาดแคลนอาหารอดหยาก
อิศโรย ไทยก็ตีโต้ค่ายพม่าทุกค่าย ฆ่าฟันพม่าล้มตายเข่นอัน
มาก พม่าก็เลิกทัพกลับไป

ศัพท์

จังกายน ตงยนบนจังกา คอ ไม่ขาดหยิ่ง

แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ท้าวเทพสตรีรักษามืองกลาง (พ.ศ. ๒๓๒๘)

ยหฺวนแม่ทัพช้าง	พกา
คุมทัพเรือรอนสยาม	ฝ่ายใต้
ตะกั่วทั้งกแตกตาม	ตะกั่วป่า เล่านา
เข้าประชิดติดใกล้	รอบล้อมเมืองกลาง
บริบทรสนชพแล้ว	ไปทัน แทนนอ
ยิงชนิชูหนงอกกรร	เยศผู้
ไปคิดแกชวน	ทรายเยยง หลึงแซ
คุมไพร่ชายหญิงสู้	เกยงแกกนนคร

รักษาเมืองอยู่ได้
 ลึกคึกพม่าหมาย
 ขกสนเสบียงวาย
 ถलगรอกจากมอข่า
 หลายขรบุเรศหง
 บ่อาจจะรบราญ
 ถलगมแต่หญิงหาญ
 สักกกันเมืองไว

เคอนปลาย
 รบรา
 จำเล็ก ทพแซ
 คักทวยสองหญิง
 กรมการ มั่นอ
 คักไค
 หากกรก เมืองนา
 ซอขชควรรชม

(กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา)

คำอธิบาย

เรื่อง

ใน พ.ศ. ๒๓๒๘ พระเจ้าปะดุงเสด็จกรีธาทัพใหญ่ยก
 เข้ามาหลายทาง ทางไทใหญ่ห่วนเป็นนายทัพยกกองทัพเรือมาตี
 ไทเมืองตะกั่วป่า เมืองตะกั่วทุ่ง แล้วกลับไปลงเมืองถलग
 ยกรพลขนตงค่ายล้อมเมืองไว เวลานั้นพระยาถलगดงแก่กรรม
 เสียก่อนแล้ว ตำแหน่งเจ้าเมืองว่างอยู่ คุณหญิงจันทร์ ภรรยา
 เจ้าเมืองถलगคนทองแก่กรรม และมุกตองสาว จึงคิดอ่าน

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงผจญภัยไพร่พลย์ของกนิกรศึกษาเมืองเป็นสามารถ
หญิงทั้งสองนั้นองอาจกล้าหาญมิไต่ย่อท้อต่อข้าศึก กรมการ
และชาวเมืองถลางทั้งชายและหญิง ก็มีใจรบพุ่งต่อสู้ข้าศึกเป็น
สามารถ พม่าล้อมเมืองอยู่เดือนเศษก็แตกเอาเมืองมณีไต่ หมด
เสบียงอาหารก็ตองเลิกทัพกลับไป

(ภายหลังวิรสัตรทั้งสองนี้ ไครบพระราชทานบรรดาศักดิ์
คือ คุณหญิงจันทร์ เป็นท้าวเทพสตรี มุกดินของสาวเป็นท้าวศรี
สุนทร)

(เมืองถลางอยู่ในการเกิดซึ่งในพงศาวดารจีนเรียกว่า
เกาะถลาง บคนเป็นอาเภอลาง จนถึงหัวตึกเกิด)

๑๘
ศพท

๒๖๖

๒ ๓
เจ้าเมือง

ภาคที่ ๒

สุภาษิตโลกนิติคำโคลง

(คัดลอก)

สุภาษิตโลกนิติคำโคลง

(๑) ปลาร้าพันห่อด้วย	ใบคา
ใบก็เหม็นคาวปลา	ละครคลั่ง
คือคนหมู่ไปหา	คบเพื่อน พาลนา
ไต่แต่ร้ายร้ายฟัง	เพื่องให้เสียพงศ์ (๓)

อธิบายศัพท์

ใบคา คือ หญ้าคา เป็นหญ้าชนิดหนึ่ง ที่ใช้ใบทำเป็นค้ำ
มุงหลังคา

(๒) ใบพ้อพันห่อหุ้ม	กฤษณา
หอมระรวยรสพา	เพริศด้วย
คนเล่ห์เสน่ห์หา	นักปราชญ์
ความสุขทรายฤม้วย	ดูไม่กลั่นหอม (๔)

อธิบายศัพท์

ใบพ้อ คือ ใบกระพ้อ เป็นจำพวกไม้ป่าล้ม โดยมากใช้ห่อได้
กฤษณา เนื้อไม้หอมชนิดหนึ่ง (เนื้อไม้หอมนั้น โดยมากเกิด
จากแก่นล้นทมิซึ่งเป็นโรคอย่างหนึ่ง ตามความเข้าใจ
กันเป็นสามัญว่ามีธาตุหอม อันเป็นกายสิทธิ์อยู่ในอากาศ

เมื่อลงจับคนไม้อะไรก็ตาม คนไม้นั้น ๆ กลายเป็น
กระลำพัก กฤษณา หรือชอนคอก)

รววย สังกลิ้นหอมวัน ไชย

เพร็ค งาม ดี

(๓) ผลเคือเมื่อสุกไซ้

มีพรรณ

ภายนอกแดงตุณ

ชาดบ้าย

ภายในย้อมแมลงวัน

หนอนข่อน

ทงทั้งคนใจร้าย

นอกนั้นดงาม (๕)

อธิบายศัพท์

ไซ้ ละก็

พรรณ สี มีพรรณ มีสีงาม

ตุณ เช่น อย่าง

ข่อน กิน ไซ กัด

(๔) ขนุนสุกสีล้างแห้ง

สาขา

ภายนอกเห็นหนามหนา

หนนัแท้

ภายในย้อมรส

เฮมโธ

สารุขนนแล

เลิศด้วยดวงใจ (๖)

อธิบายศัพท์

สร้าง	สลอน ชูไสว	สร้างแห่งสาขา	ย่อยลงตามกิ่ง
หน่น	แน่น		
รส	คือ รส (ใช้ในบทกลอน)		
เอม	หวาน ชื่นใจ		
โอช	มีรสดี อร่อย		
สาธชน	คนดี		
แล	แท้ เทียบ		

(๕) หมเห็นสี่หราชทำ
 กุสัตนกพบ
 อย่างกลัวทานอย่าหลบ
 ทานสัตนอย่าไต่

ชวนรบ
 ทานไชร
 หลีกจาก กุณา
 วากเว้างหน (๑๑)

อธิบายศัพท์

ไชร	เทียบ		
วาก	หาย วากเว	หลบหาย	

(๖) สี่หราชร้องว่าโอ
 ทุรชาติครนเห็นกุ
 ญามังไควรรยตน
 กุเกลียดมึงกุให้

พาลหม
 เกลียดโกธ
 มังนาศ เองนา
 พ่ายแพ้ยตัว (๑๒)

อธิบายศัพท์

เกลียดเกลียด เกลียดที่จะเข้าใกล้ ไม่อยากเข้าใกล้

คน ทั่ว ข้าง (สรรพนามบุรุษทั้งหลาย)

นาค ฉิบหาย

ให้พ่ายแพ้ยศ ขอมแพ้เพราะเกิดภัยแก่ตัวเองอยู่แล้ว

(๗) นาคมีพิษเพียง

สุริโย

เลื่อยทำเตโช

แถมซ้ำ

พิษน้อยหยิ่งโยโส

แมลงย่อง

ชูแต่หางเองซ้ำ

ขออ้างฤทธิ (๒๒)

อธิบายศัพท์

นาค พญานาค

สุริโย พระอาทิตย์ มีพิษเพียงสุริโย มีพิษร้ายแรง

เตโช เภส อำนาจ

แถมซ้ำ ซ้ำ ๆ อย่างน่าดู

โยโส ขอक्ति

(๘) ความรู้ปราชญ์

รักเรียน

ฝนทองเท่าเข็มเพชร

ฝ่ายหน้า

คนเกียจเกลียดหน้ายเว้น

วนจิต

กลอุทกในตระกร้า

เย็บม้นถาม (๒๓)

อธิบายศัพท์

ฝ่ายหน้า คือ ภายนอก

(๙) หมาโตตัวร้ายขบ ขาตา
 ขยับขบคอบต่อหมา ขยับ
 ทรชนชาติชั่วงา รุณโทษ
 ขยาโกรธขยาหน้าขง คอบถ้อยถอความ (๒๘)

อธิบายศัพท์

ช่วง คือ ช่วงไซ้ ชาติช่วง ชาติไพร่หลวง

(๑๐) ห้ามเพลิงไว้อำให้ มีควน
 ห้ามสรวีแสงจันทร์ สองไซ้
 ห้ามอาบให้หน คินเล่า
 ห้ามตงนไว้ใด จงห้ามนินทา

อธิบายศัพท์

ห้ามอาบให้หนคน ห้ามอาบมิให้ก้าวหน้า ต้องการให้หน
 ถอยหลัง คือ ไม่ให้แก่

(๑๑) ข้าพฟ้าพิพคัฒราย

ราว

เสื่อพงไพรพงพ

เถื่อนถ่า

ความชวพงความค

เทจพง จรงนา

เรอพงแรงน่านา

หากรู้คุณเรอ (๔๗)

อธิบายศัพท์

ความชวพงความค
ความค

การทความชวจะปรากฏขึ้นได้ เพราะมี

พาฬ ร้าย ฤ

(๑๒) ทนงงไซรวหาก

เห็นกัน

นมโก่โก่สำคัญ

ไกร

หมู่ไรทอไรทั้น

เห็นเล่ห์ กันนา

เชิงปราชนัฏลาคกล่าวผู้

ปราชนัฏรูเชิงกัน (๔๘)

(๑๓) เว้นวิจารณ์ว่างเว้น

สกับพึง

เว้นทถามอนยง

ไยรู้

เว้นเล่าลขบสัง

เกทว่าง เว้นนา

เว้นคังกล่าวผู้

ปราชนัฏไต้ฎามิ (๔๙)

อธิบายศัพท์

วิจารณ์ คิต ทริทรวง

ลิขิต เขียน จก

นักปราชญ์โบราณคดีย่อความหมายของโคลงบทนี้ โดย
วิธียกเอามาแต่พยางค์ต้นของคำมคธ ที่ว่า สุตะ (ฟัง)
จิตะ (คิด) ปุจฉา (ถาม) ลิขิต (เขียน จก)
ลงเหลือ ส. จ. ป. ล. เรียกว่า หัวใจนักปราชญ์

(๑๔) ฐนัชยว่ามากฐ

กลกยเกิดอยู่ใน

ไผ่เห็นชะเลไกล

ชมว่าน่าช่อนชย

เริงใจ

สระจ้อย

กลางสมุทร

มากลาลกเหลือ

อธิบายศัพท์

กล เช่น อย่าง เหมือน

จ้อย น้อย

ชะเล คช ทะเลนั่นเอง

(๑๕) จามร^๑ชน^๒ชอง^๓อยู่ ทยุค^๔ปลค
 ชีพ^๕ปรกร^๖กยค^๗ ยิง^๘ไซร^๙
 ส^{๑๐}ทว^{๑๑}โลก^{๑๒}ซัง^{๑๓}สมมต^{๑๔} มี^{๑๕}ชาติ^{๑๖}
 ทุ^{๑๗}เยยง^{๑๘}ส^{๑๙}ทว^{๒๐}น^{๒๑}น^{๒๒}ไต้ ยศ^{๒๓}ซัง^{๒๔}สรว^{๒๕}เสริณ^{๒๖} (๖๖)

อธิบายศัพท์

จามร^๑ ส^๒ทว^๓จำพวก^๔ว^๕ัว^๖ อยู่^๗ใน^๘แถบ^๙สูง^{๑๐}ของ^{๑๑}ภู^{๑๒}เขา^{๑๓}หิมา^{๑๔}ลัย^{๑๕} และ
 ประเทศ^{๑๖}ที^{๑๗}เบต^{๑๘} มี^{๑๙}ชน^{๒๐}อ่อน^{๒๑}ละ^{๒๒}เอีย^{๒๓}ค^{๒๔} หาง^{๒๕}ยาว^{๒๖}เป็น^{๒๗}พ^{๒๘}ู^{๒๙} ชน^{๓๐}ทาง^{๓๑}
 ไซ^{๓๒}ทำ^{๓๓}แล^{๓๔}ย^{๓๕}บ^{๓๖}ค^{๓๗} เช่น^{๓๘}พระ^{๓๙}แล^{๔๐}จาม^{๔๑}ร^{๔๒}ใน^{๔๓}เค^{๔๔}ว^{๔๕}อง^{๔๖}ราช^{๔๗}ก^{๔๘}กุ^{๔๙}ณ^{๕๐}ฑ^{๕๑}

(๑๖) เส^๑ย^๒สิน^๓สง^๔ว^๕น^๖ค^๗ก^๘ไ^๙ว^{๑๐} วง^{๑๑}ค^{๑๒}ห^{๑๓}ง^{๑๔}ส^{๑๕}
 เส^{๑๖}ย^{๑๗}ค^{๑๘}ก^{๑๙}ส^{๒๐}ู^{๒๑}ประ^{๒๒}ส^{๒๓}ง^{๒๔}ค^{๒๕} ส^{๒๖}ิง^{๒๗}ร^{๒๘}
 เส^{๒๙}ย^{๓๐}ร^{๓๑}เ^{๓๒}ว^{๓๓}ง^{๓๔}ค^{๓๕}ำ^{๓๖}ร^{๓๗}ง^{๓๘} ความ^{๓๙}ส^{๔๐}ติ^{๔๑}ย^{๔๒} ใ^{๔๓}ว^{๔๔}เ^{๔๕}า^{๔๖}
 เส^{๔๗}ย^{๔๘}ส^{๔๙}ท^{๕๐}ย^{๕๑}อ^{๕๒}ย^{๕๓}า^{๕๔}เส^{๕๕}ย^{๕๖}ส^{๕๗} ชี^{๕๘}พ^{๕๙}ม^{๖๐}วย^{๖๑}ม^{๖๒}ร^{๖๓}ณ^{๖๔}า (๖๘)

(๑๗) พระ^๑ส^๒ม^๓ุ^๔ท^๕ร^๖ส^๗ุ^๘ค^๙ล^{๑๐}ิก^{๑๑}ล^{๑๒}น^{๑๓} ค^{๑๔}ณ^{๑๕}น^{๑๖}
 ส^{๑๗}าย^{๑๘}ค^{๑๙}ง^{๒๐}ท^{๒๑}ง^{๒๒}ท^{๒๓}อ^{๒๔}ค^{๒๕}มา^{๒๖} ห^{๒๗}ย^{๒๘}ง^{๒๙}ไ^{๓๐}้
 เ^{๓๑}า^{๓๒}ส^{๓๓}ง^{๓๔}อ^{๓๕}า^{๓๖}จ^{๓๗}ว^{๓๘}ท^{๓๙}ว^{๔๐}า^{๔๑} ก^{๔๒}ำ^{๔๓}ห^{๔๔}น^{๔๕}ค^{๔๖}
 จ^{๔๗}ิต^{๔๘}ม^{๔๙}น^{๕๐}ย^{๕๑}น^{๕๒}ไ^{๕๓}ไซ^{๕๔}ร^{๕๕} ย^{๕๖}าก^{๕๗}แท^{๕๘}ห^{๕๙}ย^{๖๐}ง^{๖๑}ค^{๖๒}ง^{๖๓} (๗๖)

อธิบายศัพท์

กิ่ง เครื่องมือสำหรับวัดส่วนตรง และสำหรับหยั่งวัดน้ำ
วัดวา วัดสอบความยาว หรือความลึก

(๑๘) รักกันอยู่ชอบฟ้า เขาเขียว
เสมออยู่หอแห่งเดียว ร่วมห้อง
ซังกันยลแลเกลียว ตาค้อ ก็นนา
เหมือนชอบฟ้ามาย่อง ป่าไม้มายัง (๘๗)

(๑๙) ให้ท่านท่านจักให้ คอยสนอง
นบท่านท่านจักปอง นอบไหว
รักท่านท่านควรครอง ความรัก เรานา
สามสิ่งนั้นไว้นไว้ แต่ผู้ทรชน (๘๘)

อธิบายศัพท์

นบ นอบ ไหว

ทรชน คนชั่ว

(๒๐) ใครจักผูกโลกแม่ รักจริง
เหล็กเท่าลำตาลจริง ไช้หมื่น
มนตรยาผูกน่านหง หายเสียม
ผูกเพอไม้ตรนนั้น แน่นเท่าวันตาย (๑๐๐)

อธิบายศัพท์

หม่น คอ มน

หง ซ้า (จะใช้เวทมนตร์คุณยาผูก หากจะไต่ แท่นานไป
ก็เสื่อมหายลง)

เท่า คอ ตราวเท่า ตลอด ถึง

(๒๑) จำสารสัปลอกเกี้ยว คันสาร

จำนาคมนตร์ไอฟาร ผูกแท้

จำคนเพอใจหวาน ต่างปลอก

จำโลกนมันแล้ แต่ด้วยไมตรี (๑๐๑)

อธิบายศัพท์

สาร ช้าง

เกี้ยว ผูกรัก พัน

เพอใจหวาน ทวยการแสดงนำใจเป็นทุกข์คด

(๒๒) ผจญคนมักโกรธด้วย ไมตรี

ผจญหมู่ทรชนกั คอคง

ผจญคนจิตโลภมึ ทรพยแผด แผ่นา

ผจญสัภัยเหียง หยุคด้วยสัทยา (๑๐๓)

(๒๓) คนใดคนหนึ่งผู้

เคียดฆ่าคนอนันต์

ไข่ป่านบุรุษอื่น

เชิปรท่านเป็นยอแล

ใจฉกรรจ์

หนักแท

ผจญจิต เองนา

ว่าผู้มีชัย (๑๐๕)

อธิบายศัพท์

ฉกรรจ์ เก่งกาจ

ผจญ ชน

เชิปร นักปราชญ์

(๒๔) ปางน้อยสำเहनัยกรู เวียนคณ

ครนใหญ่ยอมหาทุน ทรัพย์ไว้

เมือกกลางแกแสงขณ ธรรมชอข

ยามห่อมทำไคไค้ แต่ล้วนอนิจจัง (๑๑๕)

อธิบายศัพท์

สำเहनัยกรู จดจำ เอาใจใส่

คณ คือ คุณวุฒิ วิชาการ

กลางแก เข้าวัยแก่

(๒๕) ความรักยิ่งล้ำ

คิดค่าควรเมืองนั้

เพราะเหตุจักอยู่กับ

โจรจักเบียนบ่ได้

สินทรัพย์

ยิ่งไซ้

กายอาศ มาณา

เร่งรู้เรียนเอา (๑๑๖)

อธิบายศัพท์

อาตมา ตัวเรา

(๒๖) คนใดโง่งพุดโอ

อวดว่ากล้าอย่าฟัง

หมาเห่าเล่าอย่าหวัง

สองเหล่าเขาหมุ่น

อึ่งกั

สัปลั

จักข ไครนา

ชาติเชื้อเดียวกัน (๑๒๖)

อธิบายศัพท์

สัปลั

คือ สัปลั เป็นคำใช้แสดงลักษณะของการพูด

หมายความว่า กลับลกกล ทลยตะแลง ไม่แน่นอน

(๒๗) สนิมเหล็กเกิดแต่เนื้อ

กินกตเนื้อเหล็กจน

ยาปเกิดแต่ตนคน

ยาปยอมทำโทษข้า

ในตน

กร่อนขร่า

เป็นยาป

ใส่ผู้ยาปเอง (๑๓๐)

อธิบายศัพท์

ขรัว คือ ขร่า ขำรุด ไทรม

(๒๘) หมอแพทยทายว่าไข ลมคุม

ไทรว่าเคราะห์แรงรุม ไทให้

แม่มคว่าฝึกุม ทำโทษ

ปราชญ์ว่ากรรมเองไซร์ ก่อสร้างมาเอง (๑๓๕)

อธิบายศัพท์

แม่มค หญิงหมอผี หญิงคนทรงผี

(๒๙) มีลูกจากโทษแท้ สาธารณ

เข้าขอนคยคนพาล ลกิล

สองเสฟสุรายน การบาป

จากโทษแท้เท่านั้น ลากลับตา (๑๔๔)

อธิบายศัพท์

จาก คือปราศจาก ไม่มี

ลากลับตา เป็นลาถ้อย่างประเสริฐของพ่อ

(๓๐) ไทท่านผู้นเียง เมล็ดงา

ปองตินนินทา ห่อนเว้น

โทษตนเท่าภูผา หนักยิ่ง

บ้องปักคิคชอนเรน เรืองร้ายหายคุนย์ (๑๗๑)

(๓๑) นกน้อยขนน้อยแต่ พอตัว
 รังแห่งๆเมียตัว อยู่ไ้
 มักใหญ่ย่อมคนหัว ใ้เฟ็ด
 ทำแต่พอตัวไร้อ ย่าให้คนหยัน (๑๘๕)

อธิบายศัพท์

ชน นำสิ่งของไป ในที่นี้หมายความว่า ขนเขาไปไม้ ใบ
 หนา ไปทำรัง
 มักใหญ่ ความอยากไ้เกินฐานะเกินกำลังตน คือตนมีฐานะ
 ทำน้อยมีกำลังเล็กน้อย ไม่ศึคพยายามปรับปรุงคุณ
 ลักษณะของตนเสียก่อน ก็อยากไ้ตำแหน่งแห่งผู้
 ฐานะแะกำลังอันใหญ่ยิ่งกว่า
 (๓๒) เห็นท่านมีอย่าเคลม ใจตาม
 เราอยากหากใจงาม อย่าคร้าน
 อุตส่าห์พยายาม การกิจ
 เขาเยี่ยงอย่างเพื่อนบ้าน อย่าท้อทำกิน (๑๘๖)

(๓๓) เริ่มการทรงตรึกไว้ ในใจ

การจะลงใจ

ข้าวแฉ่ง

เก็บดอกออกห่อนใคร

เห็นดอก

ผลผลิตก็กินแล้วแฉ่ง

แพร่ให้คนเห็น (๑๘๘)

อธิบายศัพท์

แฉ่ง คือ แพร่ง แตกออก ไล่ล่อออก

(๓๔) การใดทรงผิดไซ้ร เลื่อนนัก

เอาสิ่งนั้นตรองซัก

คิดแก้

หนามยอกสั่วแคะคัก

ฤาออก

หนามท่อนหนามนั้นแล

เขี่ยไต่คั่นถอน (๑๘๙)

(๓๕) เป็นคนฉลาดเหี้ยอย่า เป่ล่ากาย

เงินสละถึงคิตชาย

ขอไว้

เคหาอย่าขุนย้วย

ข้าวเปลือก มีนา

เงินผูกขุจักไค้

ผ่อนเลี้ยงอาตมา (๑๙๐)

อธิบายศัพท์

ขก ทันทันใด ลำบาก

(๓๖) หลีกเกวียนให้หลีกหัว คอกหมาย
 ม้าหลีกสียคอกกราย อย่างไกล่
 ช้างยี่สียคอกคลาย คลาคลาต
 เห็นทรชนหลีกให้ ห่างพันลี้ตา (๑๙๘)

อธิบายศัพท์

กราย เค้นเฉียด เข้ามาไกล่

(๓๗) ไร่สิ่งสิ้นแล้วอัย ชัญญา
 อิกญาทิววงศ์พงศา ยไกล่
 คนรักย่อมโรยรา รสรัก กันแซ
 พยแพยทางทำไย เบี่ยงหน้าเม็นหนี (๒๐๔)

(๓๘) หอมกลิ่นคอกไม้ที่ นัยถิ
 หอมแต่ตามลมฤา กลัษยอัน
 หอมแห่งกลิ่นกล่าวคือ ศิลสัทย์ นนา
 หอมสุดหอมสะท้อน ทัวไกล่ไกลถึง (๒๓๕)

(๓๙) แหกเท้า^๑เหว้า^๒แก้ว
 หงส์^๓วิหค^๔มยุรา
 เณร^๕ชาติ^๖วาจา
 ฟัง^๗เสนา^๘เพราะ^๙พร้อง

โกญ^๑จา
 รำ^๒ร้อง
 เอม^๓ไอ^๔ช
 มฤ^๕ถุ^๖ธ^๗ย^๘วาท^๙ (๒๔๖)

อธิบายศัพท์

เหว้า คือนกกาเหว่า
 โกญจา นกกะเรียน
 วิหค นก
 มยุรา นกยูง
 มฤถุ หวาน
 ถ้อย คำพูด
 วาท เสียงพูด

(๔๐) พาย^๑เถิก^๒พ้อ^๓ย่ำ^๔รัง
 จวน^๕ตะวัน^๖จัก^๗สาย
 ของ^๘สท^๙สัง^{๑๐}ควร^{๑๑}ขาย
 ทร^{๑๒}ลา^{๑๓}ท^{๑๔}เล็ก^{๑๕}แล้ว^{๑๖}อ้า

รอ^๑พาย
 ส่อง^๒ฟ้า
 จัก^๓ขาด^๔ คำ^๕แซ
 บ่น^๖ขอ^๗เอา^๘ใคร (๒๕๑)

ครวลาภ คอ ทลาภ

(๔๑) ทรัพย์มีส่วนไซ

ภาคหนึ่งพึงเกยจน

สองส่วนเบ็ดเสร็จสรรพ

ยังอีกส่วนควรให้

ปันปัน

เกยไว้

การกิจ ใช้นา

จ่ายเลี้ยงตัวตน (๒๕๔)

อธิบายศัพท์

สรรพ การกิจ อ่านว่า สัน พระ การกิจ

ตัวตน ตัวของตน

(๔๒) คราวก็มีเพื่อนพ้อง

ยืนนั่งไต่ถามถาม

คราวทุกซุกซุกเฝื่อนความ

เพื่อนเล่นเจรจาถ้อย

(๔๓) น้ำเห่มนมล้างสิ่งเหน้า

มล้างอุทกขรสีทมิ

คนเวรต่อเวรประทุษ

เอาอเวรรังขันธ์งาย

พรตาม

ถ้อย

มิโทษ

หนึ่งนั้นถาม (๒๖๑)

โฉนหยด

เสอทราย

ทมิโทษ

อาจสิ้นคุณยเวร (๒๖๓)

อธิบายศัพท์

กลาง	คือ ถ้าง
หน้า	คือ เน่า
ประทุษ	ทำร้ายกัน
ทวิโทษ	โทษยิ่งมากขึ้น
อเวร	ความไม่มีเวร (อ+เวร=ไม่มีเวร)
ง่าย	คือ ง่าย

(๔๔) โยธาทั้งศาสตร์^๕ สงคราม ชอบญา
 ปราศ^๖มละคม^๗ภีร^๘ความ ออย่าพร้อง
 เค้น^๙หน^{๑๐}เพื่อน^{๑๑}ข^{๑๒}ตาม ออย่าไต่ ทางแซ
 พาณิ^{๑๓}ชเสี้ย^{๑๔}พว^{๑๕}ก^{๑๖}พ้อง ท่าง^{๑๗}ตัว^{๑๘}เค^{๑๙}น^{๒๐}ไฉน (๒๗๓)

(๔๕) กำน^๑ข^๒ว^๓ข^๔ก^๕ล^๖ก^๗น^๘ ชลธาร
 ม^๑าร^๒ยา^๓ท^๔ล^๕อ^๖ส^๗ัน^๘ด^๙าน^{๑๐} ชา^{๑๑}ค^{๑๒}ี^{๑๓}เช^{๑๔}อ
 โฉ^{๑๕}ด^{๑๖}ฉ^{๑๗}ลา^{๑๘}ท^{๑๙}เพ^{๒๐}ร^{๒๑}า^{๒๒}ะ^{๒๓}ค^{๒๔}ำ^{๒๕}ข^{๒๖}า^{๒๗}น^{๒๘} ค^{๒๙}ว^{๓๐}ร^{๓๑}ท^{๓๒}ร^{๓๓}า^{๓๔}ย^{๓๕}
 ห^๑ย^๒อ^๓ม^๔ณ^๕ำ^๖า^๗เห^๘ย^๙ว^{๑๐}แ^{๑๑}ห^{๑๒}ง^{๑๓}เร^{๑๔}อ^{๑๕} บ^{๑๖}อ^{๑๗}ร^{๑๘}ำ^{๑๙}ย^{๒๐}แ^{๒๑}ส^{๒๒}ล^{๒๓}ง^{๒๔}ค^{๒๕}ิ^{๒๖}น^{๒๗} (๒๘๒)

อธิบายศัพท์

ญา คือ ญา

(๔๖) ถึงจนทนสู้ก

อย่าเที่ยวแลเอนเอ

ชคชยากเขียงอย่างเส

ไซก่เสาะไล่ทอง

กินเกลือ

พวกพอง

สงวนคัก

จับเอนกินเอง (๒๙๒)

(๔๗) โคควายวายชีพไท

เป็นสิ่งเป็นอนยัง

คนเค็ดกบคนยสัง

เป็นชอเป็นเสียงไค

เขาหนง

อยู่ไซ

ชาวร้าง

แต่รายกบค

อธิบายศัพท์

สังขาร ร่างกายและจิตใจ

(๔๘) อ่อนหวานมานมิตถัน

หยาบข่มเกลอกราย

ทจดวงศคฉา

สรีรสองคาราไร

เหลอหลาย

เกลอชนไกล

กาวคาษ ประคับนา

เพอรอนแรงแสง

(๗ หน้า ๙๒)

ก. 116

องค์การค้ำของกุศลกา

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ตรัสภา

นายกำธร สัตวกุล ผู้พิมพ์และโฆษณา

๑๕ มกราคม ๒๕๐๑